

uspon i pad civilizacije maja

gordan momčilović

– Tekovine jedne civilizacije kojima se savremeni čovek ponovo vraća –

Istorijska Mezoamerika (odnosno Srednje Amerike), koja zahvata teritorij centralnog i južnog dela Meksika (savezne države Jukatan, Kintana-Ro i Kampeč), Gvatemala (Peten), Belize, zapadne oblasti Salvadora i Hondurasa, stara je više od četiri hiljade godina. Savremeni istraživači je dele na tri velike etape: ranoarhaičnu (2000 – 1000. g. pre n.e.), srednjearhaičnu (10 – 5. vek pre nove ere) i poznoarhaičnu etapu (5 – 1. vek pre n.e.). Dalju istoriju tog područja dele na klasični (1 – 9. vek) i postklasični period (10 – 16. vek). Međutim, starija istorija i arheologija čitav ovaj period od tri i po hiljade godina dele na tri podperioda, tzv. »horizontala«, po kojima se najznačajniji period razvoja latinoameričkih indijanskih plemena odigrao negde između 200-te i 600-te godine. Tada je došlo do uspona Monte Albana, razvile su se izvanredne skulpture i religiozni gradovi Maja u kotlini Usamasinta, Peteri i Kopan.

Ovde nas naročito zanima, po današnjoj periodizaciji, srednjearhaični i postklasični period, mada ćemo se osvrnuti i na ostale, iz potrebe da ukrašto prikažemo uspon i pad civilizacije Maja, kao i njihova najveća materialna i duhovna dostignuća.

Početkom srednjearhaičnog perioda došlo je do osvajanja ravnica Srednje Amerike, oblasti koju su nastanjivale Maje, usled velikih poljoprivrednih i kulturnih promena. U klasičnom periodu nastale su prve klasne gradovi – države, prilično slične grčkim polisima. Današnja nauka nije razjasnila kako je razvoj ovih prvih gradova – država tekući u tom pravcu, ali je sličnost sa polisima mnogo navela na razmišljanje o »determinisanosti« društvenog razvoja, odnosno o nužnosti prolaska svake veće civilizacije kroz slične stadijume, bez obzira na prostorne i vremenske koordinate. Verovatno je nastanku prvih gradova – država indijanskih plemena doprineo sve veći broj robova isključivo dobijanih putem osvajačkih ratova koja su vodila ova plemena. To je vreme nastanka Teotiuakana, Šočikalka, Monte Albana, Tres – Sapotesa, Tahina, Tikala, Palenke, Kopana i drugih gradova.

U postklasičnom periodu, najveći broj velikih gradova – država je nestao. Međutim, na istorijsku pozornicu tada stupaju Maja – toltečki gradovi – države Čičen – Ica, Ušmal i Majapan, na poluostrvu Jukatanu.

Najstariji gradovi – države naroda Maja (tzv. *Cultura de la Venta*) nalaze se na teritoriji današnjeg Meksika, Gvatemale i Hondurasa. Njihov nastanak vezuje se za 1000. godinu. Još u početku, karakterišu se monumentalnim građevinama – hramovima, dvorovima i stacionima, koji su bili kako administrativni, tako i trgovacki i kulturni centri.

Na čelu majanskog grada – države nalazio se nasledni vladar (vrhovni poglavari), po principu majorata, koji je postavljao načelnike u manjim zavisnim gradovima i selima, obaveznim da mu plaćaju danak i šalju vojsku. Vladar se nije mešao u proizvodnju naroda porobljenim u osvajanjima ali je primao nešto slično naturalnoj renti (u feudalnim državama Evrope). On nije bio vlasnik zemlje svoje države, već je sama država, kao i u modernim državama, vršila suverenitet nad zemljom, osnovnom privrednom granom. Ovi, pak, da bi mogli da izvrše svoju obavezu, zajednički su obradivali jedan deo svoje zemlje i proizvode su, već prema odlukama pobedničkog vojskovođe, predavali direktno vladaru u njegovom dvoru, odnosili u hramove ili davali nekom, vladaru bliskom plemiću. »Odlučujući faktor između plemena i carske države nije privrednog tipa već je čisto političkog tipa koji se izražava u odnosima između carskog poglavara i njegovih podanika koji mu plaćaju danak«), lako se nekome može činiti da se ovde radi o klasnim odnosima sličnim onima između evropskog feudalca i kmeta, ili kapitaliste i najamnog radnika, treba reći da su to, u stvari, odnosi između države i kolonija. Plemena koja su porobila druga plemena ne narušavaju njihovo organsko jedinstvo, ne uspevajući, a ni ne želeći da ona postanu njihov integralni deo.

Vladar je imenovao, pored načelnika kao lokalnih organa vlasti i svog zamenika, koji mu je pomogao u upravljanju državom. Zanimljivo je da vladareva i zamenikova vlast nije trajala duže od deset godina. Od toga prvih pet godina odluke je uz konsultacije sa većem odabranim, zamenikom i vrhovnim sveštenikom, donosio vladar a ostalih pet godina praktično vladao njegov zamenik, čije su se odluke poštovale kao da su vladareve.

Već pomenuti vrhovni sveštenik savetovao je vladara i postavljao sveštenike u selima. U nadležnost sveštenstva spadalo je i rukovodenje zemljoradničkim poslovima, kao i očuvanje kulturne tradicije. U gradovima-državama bio je i veliki broj plemića, trgovaca, robova i zanatlija koji su se bavili obradom kamena, drveta, tkanjem i grnčarstvom.

Većina gradova – država Maja u 9. – 10.-om veku bili su razrušeni i opušteni upadima u toltečkih plemena. Prestonica Maja – toltečke države bila je sredinom 11. veka Čičen – Ica (Chichén Itzá) na poluostrvu Jukatanu, u današnjem Meksiku, osnovana još u 8. veku. Vrhunac i je doživela u 11. – 12. veku. Međutim, sredinom 12. veka Čičen – Ica je pala i prestonica se preselila u Majapan, osnovan još u 10. veku. Majapan je zauzimao vo-

deće mesto među drugim gradovima na poluostrvu sve do 15. veka, sa vladarskom dinastijom Kokomija (1221 – 1441. g.), poreklom toltečkom. Međutim, što zbog rivalstva sa drugom vladarskom porodicom Šiu, a što zbog pokušaja vladara da centralizuje upravu uz pomoć najamničke vojske, Majapan je 1441. bio zauzet i razrušen vojskama lokalnih, potčinjenih gradova. To je, opet, dovelo do raspada države Kokomija na male i slabe nezavisne gradove – države (1441 – 1461. g.) koje su kasnije, između 1541 – 1546. zauzeli Španci. Tri stotine godina pre toga, propala je i drugi po veličini grad – država Maya, Ušmal, koji je u trenučima uspona Majapanu sa njim sklopila tzv. Majanski savez. Ali većito rivalstvo i slaba društveno-državna organizacija doveli su do već pomenutog gradanskog rata, čime je okončana civilizacija Maja i umnogome pripomognuto špansko osvajanje.

Danas, prema jednoj sociološkoj analizi iz 1960. godine, u Meksiku od 1.104.000 starosedelaca, »zastupljeno je i pleme: Majas (Mayas) sa nešto preko 50 hiljada pripadnika«).

Arhitekturu i građevinarstvo naroda Maja karakteriše stabilnost i postojanost modela, usporena evolucija kompozicijih, dekorativnih i naročito tehničkih elemenata. Vodeći tip su bili kulturni kompleksi, (sa stepenastim piramidama koje su imale na svom vrhu hram ili oltar), hramovi, dvorska zdanja za sveštenike i vraceve, dvorovi za proslavljanja vojnih pobeda i kulturne igre, stadioni za ritualne sportske igre i observatorije za astronomsku posmatranju, kao i raznolika fortifikacijska i odbrambena zdanja. Građevine su zidane na veštacki stvoreniem zemljanim nasipima (platformama), slagali od opeke (»abod«), raznog kamenja (magalita, klesanih kocki i sl.), »sa korišćenjem primitivnog betona i različitih dekorativnih obloga«).

Kamen su obradivali kamenim i, verovatno, bronzanim orudem i transportovali do mesta gradnje snagom svojih mišića, bez korišćenja točkova! Tipično majansko zdanje sastojalo se iz dve uske prostorije uzdužnih zidova, sa kvadratnim ili oblim stubovima, često u obliku statue ratnika. U kompoziciji su koristili jednostavne geometrijske forme.

Upotrebe, o planiranju kompleksa zgrada i čitavih gradova brinuli su država i veliki gradovi koji su imali za ono vreme i prilike, visok nivo udobnosti – široke ulice i spoljni vodovod – i solidan sistem odbrambenih kula. Gradovi su, inače, bili zidani u odnosu na strane sveta, što znači da se tačno znalo koja zgrada, s obzirom na njen značaj (hram, dvor, stadion, ...), može imati »pogled« ka određenoj strani sveta. Eventualno nepoštovanje ovoga pravila bilo je strogo kažnjavano iz straha da se ne navuče gnev bogova. Interesantno je da se i u Evropi oduvek obraća pažnja na položaj crkava prema stranama sveta iz čega se može zaključiti da su iz određenih razloga, prvenstveno religioznih, mnogi narodi na svetu poklanjali pod jednaku pažnju – ovim stvarima. Majstika još nije utvrdila kako su i Maje došle do toga da poštuju princip »rasporeda prema stranama sveta«.

Arhitektura Maja je i inače najpoznatija, jer je najbolje proučena. Utvrđeno je da su Maje u klasičnom periodu sagradili na teritoriji današnjeg Meksika, Hondurasa i Gvatemale svoje gradove Palenke, Tikal, Copan i druge. U svim tim gradovima uočljiva je težnja da se unutrašnje prostorije, kao i u mnogim drugim kulturnama, koridor, lučni svodovi (»arka Maja«), fasade i unutrašnji zidovi ukraše slikama, reljefima od alabastera i reljefnim hijeroglifskim tekstovima. Velelepnost arhitekture Maja klasičnog perioda, kao da je posle 10. veka, kada su se na Jukatan doselili Tolteci, doživeli novi uspon: Čičen – Ica, Ušmal i drugi kulturni i državni centri sumirali su vekovni trud i razvoj ne samo majanske već i staroameričke arhitekture uopšte.

Međutim, arhitektura Nove Imperije Maja bila je, za razliku od Stare Imperije (pre dolaska Tolteka), praktično jedina i najbitnija kulturna tvorevina Maja. Plastična umetnost lepih, impresivnih i pomalo neobičnih platformi, kameni spomenici i građevine ukrašene reljefima, bogato ukrašene statue sa hronološkim natpisima, zamjenjeni su monumentalnijom arhitekturom i podizanjem isključivo velikih i grandioznih građevina, čiji se trgovci i danas mogu naći na Jukatanu. To su zgrade sa efektivnim fasadama, pokrivene komplikovanim geometrijskim dekoracijama i naturalističkim motivima. U gradu Čičen – Ici, u velikim građevinama, kao što su Tvrđava, Hram ratnika, Stadion, u kojima se nalaze brojni hramovi, opažaju se drugačije arhitektonске karakteristike od onih u Staroj Imperiji, mnogo bliže zdanjima centralnog Meksika (npr. pojavljivanje »pernate zmije«, što je dokaz obostrane kulturne povezanosti Maja i Acteka). Prinošenje ljudskih žrtava bogovima dug je vremenu smatrano za actečki običaj), i tek je poslednjih godina pouzdano utvrđeno da ni Maje nisu bile imune od toga. U stvari, znalo se da su Maje prinosile ljudske žrtve bogovima, ali se držalo da su to činili sa već mrtvim ljudima. Nakon 52-godišnjeg ciklusa (o kojem će kasnije biti više reči) priredivali su velike svečanosti i palili tzv. Novu vatru. Verovanje da nakon tog ciklusa svet može propasti, bio je onaj faktor koji ih je prinudio da telo žrtve zapale na žrtveniku, nadajući se da će se Nova vatru razgoreti, što bi bio siguran znak da bogovi dopuštaju da ljudi žive još jedan period od 52 godine. Verovanje u moć bogova, posebno vrhovnog boga Kukulkana – »pernate zmije« (isto što i Kecalkoatl kod Tolteka i Gukumaka kod Kiće-naroda), nagnalo ih je da Kukulkana podignu najveću i najlepšu (nekim slučajem danas i najočuvaniju) piramidu u Čičen – Ici. Novu godinu su, takođe, proslavljali religioznim obredima i prinošenjem žrtava, a slična slavlja priredivali su i nakon vojnih uspeha. Mesta gde su prinosili žrtve verovatno su bili vladarev dvor ili hram Kukulkana ili nekog drugog božanstva, s obzirom na njihovo verovanje da su dvorovi i hramovi njihovih ovozemaljskih i božanskih zaštitnika središta sveta i kosmosa.

Stara umetnost Maja izražavala je svet kao borbu dva suprostavljenja načela: života i smrti. Stihija prvobitnih fantastičnih priča koje nam pričaju zastrašujuće slike na hramovima, slivala se sa religijskom simbolikom, obilnim ili prefirjenim ornamentima i sa užvišenom i surovom silinom slikom sveta i ljudi tog vremena, koje su jasno prikazivale koje je opredeljenje poseđuju idealni njihovog društva. U toku dve i po hiljadu godina procvetala je umetnost koja je dala snažnu dekorativnu fantaziju ornamenata, razvijene i složene kompozicije istorijsko-ritualnog značenja, što je izraženo naročito u slikaštvu Bonampaka, u kamenim reljefima izrađenim sa filigranskim preciznošću i skulpturama pronadjenim u Palenku sa zapaženom društveno-

nom, ali i individualnom crtom. Španski konkivistadri uništili su značajan deo umetničkih spomenika Maja-civilizacije, ali su se umetničke i uopšte kulturne tradicije sačuvale u tom ili nekom drugom obliku kao komponenta mnogih nacionalnih kultura formiranih u 19. – 20. veku.

Interesantno je reći nešto više o najpoznatijim gradovima Maja i tim putem pojasniti i prikazati njihovu kulturu.

Grad Tikal je jedan od najvećih gradova Maja iz perioda 6. v. pre n. e. – 9. v. n. e. (u današnjem departmanu Peten u Gvatemali). Iskopavanjem američkih arheologa početkom ovog veka pronađeno je stotinjak hramova od kojih najveći dostiže visinu 64,6 metara, plemićki petospratni dvorci, grobne se reljefima i natpisima, oltari, žrtvenici, razni drveni predmeti i druge zadivljujuće tvorevine primenjenih umetnosti. Zbog značaja ovog grada, najvažniji kulturni spomenici su delimično restaurisani.

Palenke (Palenque) je grad Maja iz 3 – 8. veka, smešten u dolini reke Usumasinta (današnja država Čapas u Meksiku). Odlikovan je visokorazvijenom gradevinskom tehnikom i veličanstvenim umetničkim spomenicima, naročito bareljeffima. Najvažniji deo grada je obuhvatao kompleks dvora sa četvorospratnom kulom i podzemnim hodnicima i šest hramova. U gradu je postojao i podzemni akvadukt. U toku iskopavanja 1952. godine, ispod piramide Hrama natpisa, pronađena je kripta sa sarkofagom na kojem je bio naslikan preminuli pod »rajskim drvetom«. Na očuvanom skeletu je bila maska od parčića nefrita, a u grobnici je pronađena i izvanredno uradena skulptura poznata kao Glava »mladog ratnika«.

Kopan (Copán), jedan od najvećih starih gradova Maja, vrhunac svoje moći dostigao je u 7 – 8. veku, da bi u 10. veku propao (na njegovom mestu danas postoje samo ruševine, u istoimenom naselju u današnjem Hondurasu). Utvrđeno je da je centralni deo grada predstavljao kompleks terasa, piramide i hramova, koji je imao čak pet trgova. Stepenica jednog od hramova pokrivena je natpisima, a na svakoj dvanaestoj stepenici nalazi se po jedna statua. Na najvećem trgu arheolozi su pronašli veći broj grobnica i žrtvenika. Oko centra grada raspoređeno je bilo još šesnaest arhitektonskih celina, sa tri stadiona za igru.

Cetvrti veći grad u istoriji Maja bio je Jaščilan (Yaxchilán), centar njihove kulture u klasičnom periodu (oko 1000. g.), na levoj obali reke Usumasinta. Prvi podaci o Jaščilanu dobijeni su preko vode španske ekspedicije krajem 17. veka, Hakoba de Alkajuge. Arheološka iskopavanja u novije vreme nisu vršena. Poznati su samo lepi arhitektonski spomenici i kameni reljefi, slično gradu Ušmalu, koji se ističe svojim geometrijskim ukrasima na fasadama, radenim u Puuk-stilu.

Možda i najpoznatija po imenu je već pominjana grad-država – Ćićen – Ica, stara prestonica Maja na poluostrvu Jukatanu (Meksiko) u vremenu 11 – 12. veka, osnovan četiri veka ranije. Ćićen – Ica se, inače, prevedi kao Obala (usta) – Slatina – Čarobnjaka – Vode (sa voda). Danas postoji samo ruševina Ćićen – Ica iz majanskog perioda, sa ostacima zgrada iz klasičnog i toltečkog perioda, npr. piramida Kukulkana ili poznatija kao »Kastiljo«, sa hramom na vrhu i tajnim skrovistem u kojem je pronađen tron u obliku jaguara. Poznat je i Hram ratova sa zidnim slikarstvom i čuvenom statuom boga Čak – Molja smeštenom ispred ulaza u hram. U Ćićen – Ici je postojalo i više stadiona, jedan veliki i nekoliko manjih, predviđenih za igre i rituale. Od centra grada vodio je put ka svetom bunaru gde su prinošene ljudske žrtve bogu kiše. Godine 1178. Ćićen – Ica je pala razrušena upadom ratnika potčinjenih gradova.

Pismo Maja je originalno hijeroglifsko pismo, koje vodi korene iz tzv. olmečke kulture i nastalo je u prvim vekovima naše ere. Potvrda njegovog porekla je sistem pisanja brojeva i očigledna sličnost sa olmečkim hijeroglifima. Pismo Maja je bilo u upotrebi do 16. v. kada je španska crkva počela sistematski da radi na uništenju knjiga pisanih Maja – pismom. Sačuvana su samo četiri rukopisa: dredzinski (»Dredzinski kodeks« pronađen 1739. u Beču, a danas se nalazi u Dredzenu), madrički (»Kodeks Tro – Kortezianus«, pronađen u drugoj polovini 19. v. sadrži odlomke iz dva manuskripta, čuva se u Madridu), pariški (»Kodeks Peresianus« koji se, takođe, sastoji iz dva odlomka, pronađen u Parizu 1859. gde se i danas čuva) i Rukopis Grola (objavljen tek 1973. godine od strane američkog arheologa M. D. Koa i čuva se u Njujorku). Sačuvan je, takođe, priličan broj natpisa na kamenju među ruševinama drevnih majanskih gradova, od kojih mnogi nose tragove namernih oštećenja.

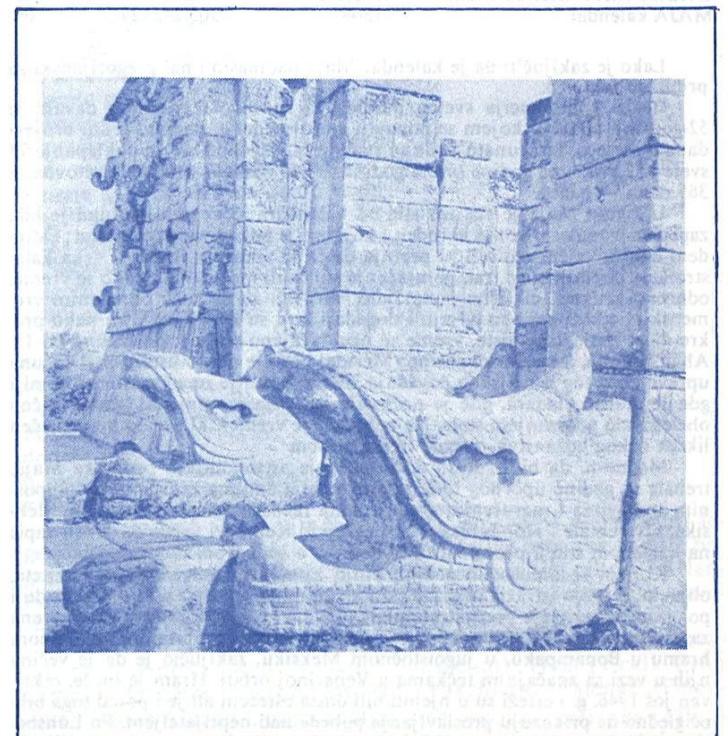
Knjige Maja su, u stvari, trake od hartije koja je načinjena od biljnog vlakana i povezana prirodnom lepljivom materijom. Sa obe strane trake su prekrivene krečmom, preko koga su Maje kicićama crtale hijeroglifike, a uporedo sa tekstom i raznobojne crteže. Svaku knjigu su opremali drvenom ili kožnom oblogom radi zaštite od mehaničkih oštećenja. Što se tiče natpisa na kamenju, pisali su ih »štampanim slovima«, odnosno hijeroglifima pričinjeno različitim od onih na rukopisima. U svom pismu su koristili fonetske znake (alfabetske i slogovne), ideografske (koji su značili čitave reči) i ključne (koji su bliže odredivali neku reč ali se nisu čitali). Ukupno je do sada pronađeno oko 300 različitih znakova. Međutim, jezik hijeroglifskih tekstova bitno se razlikovao od živog jezika Maja u 16 – 17. veku, ne samo po smislu već i po gramatici i leksicu. Mnogi tekstovi i natpsi ni do danas nisu prevedeni, mada prvi pokušaji prevodenja počeli su u sredini 19. veka. Značajniji rezultati postignuti su tek sredinom pedesetih godina ovog veka kada je sistematizacija izvršio sovjetski naučnik J. V. Knorozov.

Interesantno je da jedna grupa indijanskih jezika, Maja – Kiće, ponekad uključena u porodicu penutianskog jezika (jedna od pet velikih jezičkih grana meksičkih Indijanaca) stoji u vezi sa acteckim »nauatl« jezikom (po mišljenju D. Martínesa Paredesa, G. i M. Kejovih). Na Maja – Kiće jezicima govoriti, po podacima iz 1970. oko 2,5 miliona ljudi u Meksiku (na Jakutanu) i ponekim provincijama Gvatemale i Hondurasa. Samim majanskim jezikom, po podacima iz 1978. govoriti samo 600 hiljada ljudi) mada da leko najveći broj nije majanskog porekla već je samo prihvatilo majanski jezik. Inače, Maja – Kiće jezici dobili su ime po istoimenom plemenu Maja koje je 1523. godine pružilo snažan otpor španskim osvajačima, na čelu sa P. de Alveradom, ali su terorom Španci uspeli da ga slome i zauzmu teritoriju današnje Gvatemale.

Od drevnih literarnih spomenika Maja, sačuvan je narodni ep – rodoslov »Popol – Vuh« koji predstavlja prastare legende o igrama i pesmama heroja sveta svetlosti, Hunaphua i Išbalanke, pred gospodarima podzemnog mraka. »Popol – Vuh« je prikazanje u kojem ima i pesma i igre, ali i glume i religiozni zanosa. On svakako predstavlja prapočetak dramskih prikazanja Maja, a u prilog ovoj tezi ide činjenica da je i sam Dijego de Landa () zabeležio da su Maje o praznicima izvodile dramska prikazanja koja su prepričavale legende i istorijske događaje. »Popol – Vuh« je zapisan na latinici oko 1554 – 1558. godine, a široj javnosti postao dostupan tek početkom 18. veka.

»Rabinal – Aći« je drama dvojice heroja, priča o pobedama i porazima, živopisna slika davnih ljudskih naraštaja koji su pali iz ukrašenih lobanja, a ratovali kopljem i strelom. Zapisana je 1959. i pretpostavlja se da je zasnovana na istorijskom događaju. Zanimljiva je zato što u njoj nema natprirodnih sila, niti je opterećena molitvama bogu. Forma dijaloga i ponavljanje već rečenog čini da se dramska igra »Rabinal – Aći«, načinjena na Kiće – jeziku, teško može danas izvoditi. Nije utvrđeno u kome je period istorije Maja nastala, ali je sigurno da Španci nisu uticali na nju, jer se dramska radnja i ples ne podudaraju sa pozorišnim igrama popularnim u to vreme u Španiji.

»Rodoslov poglavara Totonikapana« je, posle rodoslova vladara »Popol – Vuha«, najvažniji rodoslov kojeg su nam ostavili vladari Totonikapana, sa teritorijem današnje Gvatemale. U njemu se govori o nastanku i razvoju Maja – Kiće, o društvenim slojevima »bližim bogu«, o ratovima, seobama i mešanjima naroda. Utvrđeno je da ga je zapisao Dijego Rejnos još 1554. dake, u vreme konkviste, ali je tek sredinom 19. veka preveden na španski postao dostupan široj javnosti. Međutim, 1974. američki naučnik Robert Karmak je u Gvatemali otkrio originalnu verziju i ona je, igrom slučaja, objavljena prvo u Jugoslaviji na srpsko-hrvatskom prevodu, a tek kasnije na engleskom i španskom jeziku.)

Četvrti značajni sačuvani literarni spomenik Maja je »Knjiga o knjigama: Čilam – Balam«. U njoj se nalaze hronike, kalendari, mitovi, običaji, astronomska i astrološko-horoskopska videnja, a ponajviše – proročanstva. Sačinjena je od više »knjiga« koje su počele da se beleže u vreme kada su Maje naučile da pišu španskim abecedom reči svog jezika, odnosno između 16. i 18. veka. To su () »Čilami« i Čumajela, Tisimina, Kaeue, Išila Teška, Naha, Tusika, kao i tzv. »Kodeks Peres«, kompilacija »Čilama« iz Manija, Išila i Kaeue.

Pored navedenih literarnih dela, poznati su i »Analii Kakćikela«, po zapisu iz 17. veka, a mnoštvo podataka o staroj literaturi Maja sadržano je u hronikama konkivistadora, posebno u »Istinitoj istoriji osvajanja Nove Španije«, iz 1545. – 1568. godine, B. Diasa del Kastilja.

Možda najznačajnija tvorevina Maja, astronomija, danas je ujedno i najveća kontroverza. Nastala uglavnom iz potreba zemljoradnje, vremenom je poprimila tajanstveni, mistični karakter i postala osnova majanskog religioznog kulta. Mnogo toga je u društvu Maja bilo podredeno astronomiji (odnosno, kalendaru nastalom iz astronomskih posmatranja), počev od obrade zemlje, pa do upravljanja državom. U Ćićen – Ici se i danas nalazi jedna dobro očuvana gradevina – opservatorija, popularno zvana »Puž«, podignuta pri kraju klasičnog perioda. Put od prostog brojanja vremenskih celina omedenih izlaskom i zalaskom sunca, pa do podizanja opservatorija predviđenih za kompleksnija proučavanja neba nije bio kratak, ali je svakako doveo do nastanka najsloženijeg astronomskog sistema u dotadašnjoj istoriji.

Maje su poznavale dva sistema računanja vremena – Kratkovremensko i Dugovremensko. Kratkovremensko računanje (Cuenta corta) je

bilo zasnovano na ponavljanju vremenskih perioda svakih 260 godina po sistemu 13 katuna (svaki katun je period od 20 godina; ka – 20 i tun – godina od 365 dana). Period se uvek završava danom po imenu Ahau, a svih 13 katuna počinjala su 8. Ahauom. Po Dugovremenskom računanju (Cuenta larga), godine se prikazuju nizom brojeva odvojenih tačkama. Ovde prvi broj označava banktune (periode od 20 katuna) od nekog dogadaja od koga je počelo računanje vremena u Maja. Drugi broj označava katune, treći broj tune (u ovom slučaju godine od 360 dana), četvrti broj uinal (mesecu sa 20 dana), a poslednji, peti broj, kine (dane). Proračunato je da se pomoću ovakvog sistema računanja periodi ne ponavljaju sve do 374.440 godina.

Takođe, interesantno je da je spoj nedeljnog (13 dana) i mesečnog ciklusa (20 dana pisanih hijeroglifskim brojevima od 0 do 19) činio 260-dnevni sveti period, po čijem su se isteku poklapali broj nedelja i naziv dana u mesecu. Drugi krug, sunčevi (365-dnevni) sastojao se iz 18 dvadesetodnevnih meseci i 5 nesrećnih dana, tzv. »dana bez imena« (u stvari, imali su i oni imena, ali su ih Maji alegorično zvali danima bez imena jer su tokom njih očekivali nesreću; zato su ih na nekim mestima zvali i »otrovima godine«). Sunčevi krug je ulazio u četvorogodišnji ciklus u kojem su se ponavljali nazivi i redni broj dana u mesecu. Producetak sunčeve godine u majanskom kalendaru bio je određen tačnije nego u našem. Da bi bilo jasno, pogledajmo sledeću tabelu^{1/}:

HRONOLOŠKI SISTEM	KOREKCIJONI CIKLUS	TROPSKI BR. DANA	GREŠKA OSTATKA
JULIJANSKI kalendar	1461	365.250000	7802
SOTIRS kalendar	1520,33	365.240000	2198
GREGORIJANSKI kalendar	1505,15	365.242500	303
MAJA kalendar	1508	365.242129	69

Lako je zaključiti da je kalendar Maja nadmašio i naš gregorijanski za približno faktor 5.

Inače, kombinacija svetog perioda sa sunčevom godinom davala je 52-godišnji ciklus u kojem se ponavlja broj nedelja, nazivi i redni brojevi dana u mesecu. Izračunato je da su svakog 18.980 dana slavili poklapanje 73 svete i 52 svetovne godine (sveta godina sa 260 dana – colkin, i svetovna sa 365 dana – haab).

U životu Maja je sve zavisilo od kalendara: čovekova sudbina je bila zapisana u znaku u kome je rođen i koji mu je pokazivao životni put; Određeni dani u kalendaru bili su pretinja da će se tokom njih desiti neka katastrofa – poplava, glad, rat, pomračenje sunca ili meseca itd. Kako se vreme, odnosno krugovi, ciklično ponavljalo, verovali su da su u određenim vremenskim ciklusima ponavljaju i dogadjaji koji su značili za njih neku prekretnicu. Posle konkviste, vreme se neuobičajeno počinje da računa od 11. Ahau Katuna, a mesto lókansko (Merida) postaje mesto ustoličenja katuna upravo zbog tog istorijskog dogadaja. Svaki katun je imao mesto na zemlji gde je sedište vladara, gde je počinjalo računanje vremena, što se obično obeležavalo podizanjem stela. Na nebuh, taj je vremenski period bio označen likom nekog božanstva, zvezde ili sazvežđem.

Međutim, da bi se došlo do tumačenja astronomskih podataka Maja, trebale su godine upornog rada i dešifrovanja datuma zapisanih na potpornim stubovima i razrušenim građevinama razbacanim po džunglama Meksika, Gvatemale i Hondurasa. Tek je Devid Keli prvi uspeo da jedan zapis na kamenom stubu protumači kao belešku o sunčevom pomračenju.

Krajem sedamdesetih godina Flojd Lunsberri, sa Jelskog univerzitetom, objavio je svoja istraživanja na jednom simpoziju majista u Oksfordu i pokazao da su Maji posmatrale planetu Veneru radi određivanja vremena za svoje rituale i ratove. Proučavajući 20 datuma zapisanih na jednom hramu u Bonampaku, u jugoistočnom Meksiku, zaključio je da je većina njih u vezi sa značajnim tačkama u Venerinoj orbiti. Hram je inače, otkriven još 1946. g., i crteži su u njemu bili dosta oštećeni ali je i pored tog bilo očigledno da prikazuju proslavljanje pobede nad neprijateljem. Po Lunsberiju to je siguran znak da su Maji čekale da njihovi astronomi identifikuju Venerino prvo pojavište, kao jutarnje ili večernje zvezde (verovatnije kao jutarnje) pre nego što su odlučile da napadnu neprijatelja ili održe rituálalnu slavlju. Treba još dodati da je Lunsberri utvrdio da događaj sa crteža datira iz 790. godine i da je ovo otkriće samo prilog više u korist teze da su Maji odlično poznavale kretanje Venere po nebu, što je prvi put uočeno u »Drezdenskom kodeksu«, knjizi u kojoj je Venerina godina praćena sa neverovatnom tačnošću.

Na kraju, treba još samo reći da na svetu nema civilizacije u kojoj se sve, poput majanske, podvrgavalo potrebama kalendara – arhitektura, umjetnost, pismo, religija, državna organizacija... Praktično je svaki sačuvani spomenik Maja – okamenjeni kalendar. Možda je objašnjenje u tome da su Maji osećale strah pred prolaznošću, kako smatraju pojedini istraživači. Ili u nečem drugom, još neverotvratnjem i čudnjivim. Ali jedno je sigurno: vremenom su Maji u očima mnogih postale mističan narod koji je živeo povučeno i čutljivo. Međutim, istraživanja pružaju drugu sliku. Maji jesu bili najrazvijenija civilizacija pretkolumbovske Amerike, ali su ujedno bili i produksi svog vremena. Velika dostignuća u arhitekturi ili umetnosti, ograničavali su potrebama svog kalendara, odnosno religije. Postigli su mnogo, ali i ostali sputani svojim vremenom i nasledem svojih predaka.

1/ »Strani i narody, tom XX »Amerika« (Moskva 1981.), str. 66.
2/ V.: Šilović Šrecko – »Meksiko i Meksikanci« (u: Kisch E. E. – »Meksiko«, Zagreb 1952, str. 242.)
3/ Olmeda Mauro – »Sur les societes azteque et maya« (u: »Recherches internationales«, 57 – 58. Paris 1967, str. 255.)
4/ Košta Vjekoslav/Andelković Ljubomir – »Meksiko« (Beograd 1966.), str. 13.
5/ Latinškaja Amerika, tom II (Moskva 1980.), str. 197.
6/ V.: Šilović Šrecko – e. d., str. 244.
7/ e. d. pov 5/., str. 151.
8/ Dijego de Landa je drugi biskup Jukatanu (prije je bio Francisko Toral koji je došao na poluostrvo 1562. g. ili po Maja-računanju vremena Katuna 9. Ahaua), došao je na Jukatan u prvim decenijama konkviste, a umro u Meridi 19. aprila 1579. godine. Poznat je po paljenju indijanskih knjiga i skrnavljenju spomenika, a proslavio se inkvizitorskim mučenjima i torturama domo-

radačkog stanovništva (saradniku je našao u guverneru Jukatanu, dr. Dijegu Kihadi, prispetom na poluostrvo 1562. g.). Paradočno, pred kraj života napisao je kapitalno delo o životu i tradiciji Maji pod nazivom »Izveštaji o poslovima na Jukatanu«.

9/ V.: »Rodoslov poglavara Totonikapanu« (Kruševac 1983.), str. 13.
10/ Radi se o najvažnijim »knjigama« koje su često dobijale imena po mestima u kojima su zapisane.
11/ Muk Oto – »Tajna Atlantide« (Beograd 1981.), str. 301.

Grad ruševina na Jukatanu

ЧИЧЕН ИТЦА

Bibliografija:

1. »Astronomičeskij kalendar« – Postojannaja časť» (Moskva 1981.)
2. Butkevič A. V./Zelikson M. S. – »Večne kalendarije (Moskva 1984.)
3. Bosnić Ahmed – »Tajne iščezlih civilizacija« (Sarajevo 1976.)
4. Caso Alfonso – »El calendario mexicano« (Mexico 1958.)
5. Caso Alfonso – »Religion indigenas« (Mexico 1960.)
6. Diaz del Castillo Bernal – »Historia verdadera de la Conquista de la Nueva Espana« (2. vols., Mex. 1955.)
7. Edmonson M. S. (ed.) – »Meaning in Mayan languages« (The Hague – P., 1973.)
8. Guljaev V. I. – »Goroda – gosudarstva majau« (Moskva 1979.)
9. Kinčalov R. V. – »Kultura drevnih majau« (Leningrad 1971.)
10. Kinčalov R. V. – »Iskustvo drevnih majau« (Leningrad 1968.)
11. Kisch Egon Erwin – »Meksiko« (Zagreb 1952.)
12. Krnorozov J. V. – »Ijeroglifčeskie rukopisi majau« (Leningrad 1975.)
13. Krnorozov J. V. – »Pis'mennost' indejcev majau« (Moskva – Leningrad 1963.)
14. Krnorozov J. V. – »Sistema piš'ma drevnih majau« (Moskva 1955.)
15. Krnorozov J. V. – »Zametki o kalendare majau« (Latinškaja Amerika« br. 6, 1973.)
16. Krnorozov J. V. – »Zametki o kalendare majau. Običaj obzor« (»Sovetskaja etnografija«, br. 2 – 3, 1971.)
17. »Knjiga o knjigama: Čilam – Balame« (Kruševac 1981.)
18. Košta Vjekoslav/Andelković Ljubomir – »Meksiko« (Beograd 1966.)
19. Landa D. de – »Soošćenja o delah u Jukatanu, 1566. g.« (Moskva – Leningrad 1955.)
20. »Latinškaja Amerika, t. I – II« (Moskva 1980., 1982.)
21. Longyear J. M. – »A historical interpretation of Copan archaeology« (»Cingres international des Americanistes XXIX«, t. I, New York 1949.)
22. Marquina I. – »Arquitectura prehispánica« (2. ed., Mexico 1964.)
23. »Mexico prehispánico« (Mexico 1946.)
24. Mc Afree Byron/Barlow Roberto H. – »Diccionario de elementos fonéticos en escritura jeroglífica. Codice Mendocino« (Mexico 1949.)
25. Morley S. G. – »The Ancient Maya« (3. ed., Stanford 1956.)
26. Muk Oto Hajnrit – »Tajna Atlantide« (Beograd, 1981.)
27. Nida C. A. – »The pronominal series in Maya (Yucatan)« (»International Journal of American Linguistics«, v. 16, 1950.)
28. Olmeda Mauro – »Sur les societes azteque et maya« (»Recherches internationales«, 57 – 58. Paris 1967, str. 254 – 258.)
29. »Pobla döres prehispánicos de Mexico« (Mexico, 1975.)
30. Portilja Migel Leon – »Drevni Meksikanci« (Sarajevo, 1979.)
31. »Rabilin – Ači/Apu – Olontajta« (Kruševac, 1982)
32. »Rodoslov poglavara Totonikapanu« (1983.)
33. Sejourne L. – »Palenque, una ciudad maya« (Mexico, 1952)
34. Soustelle Jacques – »La pensee cosmologique des anciens mexicains« (Paris 1940.)
35. »Strani i narody, tom XX »Amerika« (Moskva, 1981.)
36. Thompson J. E. S. – »Maya hieroglyphic writing (2. ed., Norman, 1960.)
37. Thompson J. E. S. – »A catalog of Maya hieroglyphs (Norman, 1962.)
38. »Tikal reports«, no. 1 – 11. (Phil., 1958 – 61.)
39. Whorf B. L. – »Decipherment of the linguistic portion of the Maya hieroglyphs« (Washington 1942.)
40. Zimmermann G. – »Die Hieroglyphen der Maya – Handschriften« (Hamburg, 1956)